МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

УЩАПІВСЬКА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

УДК 78.03 (477.6)"18/20"

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО ДОНБАСУ В ТРАНСРЕГІОНАЛЬНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСАХ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

26.00.01 – теорія й історія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

доктора мистецтвознавства

Київ – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Київському національному університеті культури і мистецтв Міністерство культури України, м. Київ.

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор **Безклубенко Сергій Данилович**, Київський національний університет культури і мистецтв, завідувач кафедри філософії

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор **Шульгіна Валерія Дмитрівна**, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, завідувач кафедри теорії, історії культури і музикознавства

доктор мистецтвознавства, професор **Козаренко Олександр Володимирович**, Львівський національний університет імені Івана Франка, декан факультету культури і мистецтв

доктор історичних наук, професор **Саржан Анатолій Опанасович**,

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Музична культура кожного народу має специфічні риси, які виявляють його характер, ментальність, історію. Як один із найбільш масових, демократичних та доступних видів мистецтва музика справляє на людину потужний вплив. Представлена численними формами, жанрами, напрямами, музика притаманними їй засобами відображає історичний шлях народу у творенні власної культури. У цьому зв'язку на особливу увагу заслуговують музичні осередки України, які фокусують у собі історичний досвід та особливості художнього життя певного регіону, серед них важливе місце належить Донбасу. Специфічна історична регіонально-територіальна та соціально-адміністративна одиниця промислово-урбаністичного характеру, Донбас утворений у результаті взаємодії сил самоорганізації (виникнення соціальної спільноти, об'єднаної інтересами та самосвідомістю) та зустрічних організуючих державних цілей Російської імперії, згодом СРСР, а нині – України. Освоєння земельних надр та розвитку вугільно-металургійного промислового виробництва з кінця XIX ст. зумовило залюднення краю представниками різних народів і, як наслідок, формування поліетнічного та полікультурного середовища, у якому, крім представників титульної нації – українців, важливу роль відіграють росіяни, греки, татари, євреї, німці, грузини, молдовани, серби та ін. Їхнє співіснування та взаємодія протягом століть зумовила нашарування різних ментальних, релігійних, світоглядних установок, які визначають етнохудожні особливості культурно-мистецького життя Донбасу. Попри очевидний і загальновизнаний вплив на всі державо- та націєтворчі процеси в Україні, характерні для цього регіону особливості ментального, зокрема культурно-мистецького життя, ще не знайшли адекватного висвітлення. Поза науковим розглядом залишаються питання культурно-мистецького розвитку краю у XIX ст., у радянський час і на сучасному етапі в їхній історичній причинно-наслідковій взаємозалежності та обумовленості, у т. ч. з погляду трансрегіональних перехресних внутрішніх і зовнішніх впливів, взаємодій різних етнокультурних традицій як фактору розвитку художнього життя.

Обумовлене розвитком соціокультурних процесів минулого та сучасного, культурно-мистецьке буття Донбасу потребує також осмислення та об'єктивної оцінки в аспекті етнокультурної ситуації, її специфіки та значення, що сприяє виробленню на такій основі чіткої соціокультурної стратегії та державної регіональної культурної політики для подальшого розвитку регіону.

Зміна соціокультурних, світоглядних та духовних загальнодержавних чинників після проголошення державної незалежності ставить перед українською наукою низку нових питань, актуальність та важливість яких засвідчує значна кількість праць різнохарактерного спрямування. Їх аналіз, систематизація та узагальнення є підставою для вироблення сучасної цілісної наукової концепції, а перегляд положень, сформованих у більшості випадків на матеріалах радянського часу, врівноваження обумовлених тогочасною заідеологізованістю та тенденційністю протиріч та перекосів.

Сучасного музикознавчо-культурологічного погляду потребує і стан музичного мистецтва Донбасу, історія його становлення та розвитку в регіоні.

Актуальність цього дослідження стає особливо виразною на тлі української наукової регіоналістики взагалі і здійснених в останні роки досліджень розвитку художньої культури, зокрема музичної, практично у всіх найважливіших регіонах країни. Цим і зумовлений вибір теми дисертації: «Музичне мистецтво Донбасу в трансрегіональних соціокультурних процесах кінця XIX – початку XXI століття».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено відповідно до цільової комплексної програми наукових досліджень Київського національного університету культури і мистецтв «Трансформаційні процеси в культурі та мистецтвах України» (Державний реєстраційний № 0107U009539), згідно з тематикою наукових досліджень кафедри теорії та історії мистецтв.

Мета дослідження – особливості становлення та розвитку музичного мистецтва Донбасу під впливом соціокультурних факторів.

Поставлена мета дослідження обумовила такі **завдання:**

– проаналізувати наукову літературу з досліджуваної тематики;

– виявити, опрацювати й систематизувати джерела, зокрема архівні дані про становлення музичної культури в означеному регіоні;

– обґрунтувати науково-теоретичні й методологічні засади дисертаційного дослідження;

– з'ясувати вплив різноманітних трансрегіональних соціокультурних чинників на формування основ регіональної музичної культури Донеччини;

– виявити специфіку розвитку музичної культури Донбасу кінця XIX – першої половини XX ст.;

– простежити динаміку та особливості розвитку музичного мистецтва Донеччини на тлі трансрегіональних соціокультурних процесів XX ст. (20–30-х рр., повоєнного часу, періоду 60–80-х рр.);

– охарактеризувати професійні і самодіяльні форми музичного мистецтва Донецького краю 70-х рр. XX – початку XXI ст.;

– охарактеризувати вплив різноманітних соціокультурних феноменів на становлення й розвиток музичного мистецтва Донеччини;

– з'ясувати зміст музичного мистецтва Донеччини останньої третини XX – початку XXI ст. на основі аналізу творчості представників різних поколінь композиторів Донецької організації Національної спілки композиторів України;

– здійснити аналіз музичних творів донецьких композиторів з позицій світоглядно-стилістичних проявів постмодерністського мистецтва та феномену неофольклоризму й авангардизму.

Об'єкт дослідження – музична культура України.

Предмет дослідження – музичне мистецтво Донбасу в контексті перебігу трансрегіональних соціокультурних процесів минулого та сьогодення.

Територіально-географічні межі дослідження. У визначенні територіальних меж дослідження враховано сучасний територіально-адміністративний поділ України. Донецький край (регіон) розглянуто відповідно до модерних уявлень соціально-економічної географії як приналежний до території т. зв. Старого Донбасу – ареалу виходу на поверхню вугленосного карбону (відкритого у 30-і рр. XIX ст.), суміжний для Донецької (утворена 1932 р., адміністративна одиниця – з 1938 р.) та

Луганської (утворена 1938 р., до 1958 та у 1970–1990 рр. – Ворошиловградська) областей. За економічним районуванням – це частина східного регіону України, який визначають спільні економічно-географічні характеристики територій Донецького кам'яно-вугільного басейну.

Відповідно до фізико-географічних, економічних, історичних і територіально-адміністративних визначників та обумовлених ними самостійних специфічних соціокультурних процесів, застосовано й географічне поняття Донецького краю, Донеччини.

Культурним центром регіону, відповідно до означення його як Донецький, є місто Донецьк (у 1869 р. – Юзівка, у 1924–1961 рр. – Сталіно), обласний центр, розташований на річці Кальміус.

Хронологічні рамки дослідження – кінець XIX – початок XXI ст., обумовлені специфікою факторів розвитку краю – об'єктивних (природні, історичні, геополітичні, етнічні, суспільні чинники) та суб'єктивних (статус Донбасу як промислового регіону, відсутність історично складених народних і професійних художніх традицій при виразній етнічній строкатості; домінування пролетаріату з його культурними запитами у соціальній структурі; штучність і вимушеність етносоціальних міграційних процесів; переважання російськомовного населення).

Упродовж XIX–XXI ст. регіональна культура Донеччини зазнала послідовного розвитку. Зміни, які відбувалися від XIX – до початку XX ст., від початку XX – до середини XX ст., від середини XX – до початку XXI ст., суттєво змінювали культуру краю, у результаті чого сформувався сучасний образ культури Донецького краю та його провідного центру – Донецька.

Методологія та методи дослідження. Методологія дослідження окреслена культурологічним (філософським логіко-теоретичним) аспектом студіювання проблеми та її віддзеркаленням у мистецтвознавстві (музикознавстві), передовсім у науковій концепції про культуру як процес, що формується не тільки в часовому, але і в суспільному просторі в контексті історичних, загальнонаціональних, географічних координат та жанрово-стилістичного розмаїття мистецьких творів. Провідними принципами наукового дослідження є об'єктивність, історизм, системність.

Специфіка композиторського мислення XX ст., що виявляється в інтеграції художнього досвіду минулого у сукупності його конкретно-історичних здобутків, поставила сучасне музикознавство перед необхідністю розширення дослідницького апарату, пошуків нетрадиційних методів аналізу, зокрема – виходу за рамки вузькоспеціальної галузі знання в сферу суміжних гуманітарних наук. Особливої актуальності набув у цьому зв'язку історико-культурологічний метод дослідження, апробований у працях М. Гордійчука, Н. Горюхіної, М. Загайкевич, О. Зінькевич, В. Іванченка, Л. Кияновської, І. Котляревського, В. Москаленка, О. Самойленко, М. Черкашиної та ін. У цьому випадку аналіз соціокультурної, художньо-естетичної форми музичного мистецтва Донеччини та конкретних творів як жанрово-стилістичної компоненти цілого, дозволяють не тільки вільно переміщатися в різних сферах класичного і сучасного музичного мистецтва, історичних і авторських стилях, національних композиторських школах, а й виявити різноманітні точки перетину між явищами творчої практики минулого й сьогодення. Розгляд музичної

складової – однієї із важливих частин художньої культури, її широкий аналіз є також підставою для заглиблення у проблеми соціокультурних компонентів культурно-мистецького життя Донеччини. Такий підхід наближає до усвідомлення реалій художнього простору Донбасу, багатого на мистецькі події, та його внеску в панораму мистецтв України.

Методи дослідження, зумовлені метою, завданнями і предметом вивчення, базуються на відстеженні історичної взаємодії між загальним та частковим (окремим) щодо сукупності музичних явищ та явищ культури. Базою для дослідження є системний міждисциплінарний підхід, завдяки якому створено теоретико-практичний синтез кількох ракурсів дослідження: філософсько-естетичного, культурологічного, мистецтвознавчо-музикознавчого у межах індуктивно-дедуктивного, функціоналістського (структури, функції, системи), феноменологічного та ін.

Також використано методи: *пошуковий* (щодо накопичених джерельних матеріалів); *аналітичний* (вивчення історичної, фольклорно-етнографічної, краєзнавчої, мистецтвознавчої літератури); *історичний* (реконструкція трансрегіональних процесів і соціокультурних умов та визначення їх впливу на формування специфіки музичного мистецтва краю); *структурний* (комплексне дослідження музичного мистецтва Донеччини як сукупності різних форм предметної діяльності та її результатів); *мистецтвознавчий* (дослідження особливостей творчої діяльності композиторів Донбасу); *феноменологічний* (осмислення регіональності культурно-мистецьких традицій краю); *культурологічний* (виокремлення тенденцій і закономірностей розвитку музичного мистецтва краю та його періодизації щодо різних соціокультурних умов); *компаративний* (у виявленні національних ознак музичної творчості у порівнянні з іншими мистецькими аналогами певного періоду); *теоретичний* (на підсумковому етапі дослідження).

Вивчення музичного мистецтва Донеччини здійснено в рамках *теорії та історії культури* в історико-теоретичному музикознавстві і музичній культурології.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації вперше здійснено комплексне системне дослідження становлення й розвитку музичної культури Донецького краю кінця XIX – початку XXI ст., трансрегіональних соціокультурних процесів. Теоретико-методологічний підхід до аналізу та синтезу історичних, соціокультурних та мистецьких явищ України, які у даному конкретному контексті репрезентовані музичними творами Донеччини, став основою для отримання таких наукових результатів:

– виявлено, опрацьовано, систематизовано нові джерела та архівні матеріали як основу для аналізу історичних умов становлення художньої культури Донеччини;

– обґрунтовано методологічні засади сучасного розуміння музичного мистецтва Донбасу, його філософських і світоглядних підвалин;

– висвітлено специфіку розвитку музичної культури Донеччини кінця XIX – першої половини XX ст. з урахуванням досвіду роботи навчальних закладів, аматорських та професійних колективів, періодичних видань;

– простежено динаміку та особливості музичного життя Донеччини на тлі трансрегіональних соціокультурних процесів 20–30-х рр. XX ст., повоєнного періоду, періоду 60–80-х рр. XX ст.;

– охарактеризовано професійні і самодіяльні форми музичного мистецтва Донецького краю 70-х рр. XX – початку XXI ст. за аспектами: а) самодіяльна музична творчість етнічних спільнот, б) становлення і розвиток релігійного музикування, в) музична освіта, г) діяльність обласної філармонії, д) мистецькі проекти, фестивалі, конкурси;

– розкрито характер музичного мистецтва Донеччини останньої третини XX – початку XXI ст. на основі аналізу творчості представників різних поколінь композиторів Донецької організації Національної спілки композиторів України;

– охарактеризовано специфіку феномену музичного мистецтва Донеччини із залученням стилістичного аналізу (неофольклоризм, авангардизм, постмодернізм) музичних творів донецьких композиторів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у наповненні проблеми регіональної культури Донеччини конкретно-історичним, соціокультурним та культурно-мистецьким сенсом, у виявленні шляхів наукового студіювання суспільних і мистецьких закономірностей, поясненні абстрактних та конкретних засад вирішення мистецтвознавчих завдань у системі культури України. Зміст дисертації дозволяє залучити до лекційних курсів історії культури, історії мистецтва, історії музики коло аналітико-синтетичної комплексної репрезентації знаково виразного історичного процесу в його рухливому еволюційному поступі від XIX до XXI ст. Матеріали та положення дисертації можуть бути використані для мистецтвознавчого та культурологічного розгляду явищ історії Російської імперії, СРСР, радянської України, України доби незалежності; для вироблення критеріїв оцінювання рівня розвитку музичної культури в регіональному та загальнодержавному аспекті щодо України, а також певних етапів культурного розвитку Росії, Європи, світу; у навчальному процесі – для підготовки підручників, посібників, довідників. Викладені у роботі положення, узагальнення та висновки можна використовувати у сучасній композиторській практиці. Теоретична і практична база дисертаційної роботи дозволяє її використання у різних сферах соціокультурних інституцій регіонального, національного і міжнародного рівнів, в управлінні розвитком регіональних культурних процесів.

Матеріали та висновки дисертації використовувалися автором у навчальному процесі зі студентами факультету менеджменту та державного управління Донецького державного університету управління в курсі «Історія української культури».

Особистий внесок здобувача. Дисертацію та публікації, у яких висвітлено основний зміст та наукові результати дослідження музичного мистецтва Донбасу в трансрегіональних соціокультурних процесах кінця XIX – початку XXI ст., написано автором особисто. Усі наукові положення, узагальнення, результати, висновки належать авторові дисертації. Наукові публікації за темою дисертаційної роботи є одноосібними.

Результати дисертаційного дослідження обговорені на засіданні кафедри теорії та історії мистецтв Київського національного університету культури і мистецтв (протокол № 14 від 06 березня 2012 р.).

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження були апробовані на міжнародних, всеукраїнських, регіональних, міжвузівських конференціях, семінарах та конгресах, а саме: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Музичне мистецтво України: наука, виконавство, виховання» (Донецьк, 2008); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Культура в сучасному українському суспільстві: стан та проблеми» (Київ, 2008); Міжнародній науковій конференції «Художня культура і освіта: традиції, сучасність, перспективи» (Мелітополь, 2008); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Видатні постаті науки, культури і освіти України» (Київ, 2008); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Культура XXI століття: стан, проблеми, перспективи» (Рівне, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції «Полікультуротворча діяльність – 2009» (Київ, 2009), Міжнародній науково-теоретичній конференції «Австрійська музична культура на перехресті епох і традицій» (Харків, 2009); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Менеджмент соціокультурної сфери: стан та перспективи розвитку» (Луганськ, 2009); Міжнародному семінарі «Розмаїття культур: неокласика і контркультура» (Харків, 2009); Міжнародній науково-практичній конференції «Культурна спадщина України» (Умань, 2009); Міжнародній науковій конференції «Художня культура і освіта: традиції, сучасність, перспективи» (Мелітополь, 2009); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська культура в добу глобалізаційних трансформацій» (Рівне, 2009); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Роль митця і традиційних інститутів мистецтва за умов всезростаючого впливу культурних індустрій» (Київ, 2009); Міжнародній науковій конференції «Роль інтелігенції у формуванні ідеології середнього класу» (Сімферополь, 2010); Міжнародній науково-практичній конференції «Культурологія в просторі гуманітарної комунікації» (Київ, 2010); Міжнародній науково-практичній конференції «Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості» (Донецьк, 2011); Всеукраїнській науково-методичній конференції з міжнародною участю «Потенціал культурології: формування особистості конкурентоспроможного фахівця» (Севастополь, 2011); Міжнародній науковій конференції «Наука про культуру: "Культурологія, культурознавство, культурфілософія vs Cultural Studies, culturology, humanities"» (Київ, 2011); Міжнародному конгресі «Росія та Польща: пам'ять імперій / імперії пам'яті» (Санкт-Петербург, 2012); Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні аспекти розвитку сучасної науки» (Москва, 2012), Міжнародній конференції «Актуальні проблеми регіонознавства» (Москва, 2012).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладено у монографії (обсяг 24,2 друк. арк.), яка отримала позитивні рецензії та відгуки культурологів і мистецтвознавців, та у 28 публікаціях, серед яких 25 надруковані у спеціалізованих фахових виданнях України з культурології та мистецтвознавства.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (320 найменувань), 5 додатків (архівні та статистичні дані про культурно-освітні заклади Донеччини). Загальний обсяг дисертації – 450 сторінок, із яких 380 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, вказано на її зв'язок з науковими планами, програмами, темами, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну одержаних результатів, особистий внесок здобувача, практичне значення отриманих результатів, наведено дані про апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі – «Становлення культури Донбасу у світлі регіональних досліджень»** – проведено огляд наукових літературних джерел, які відображають рівень розробленості означеної проблематики.

Підрозділ 1.1. – «Історіографія та джерела вивчення проблеми культурно-мистецького розвитку Донецького краю» – проаналізовано наукові дослідження з питань соціокультурного розвитку, мистецьких явищ та подій Донбасу протягом XIX–XXI ст., з проблем діяльності музичного мистецтва.

З'ясовано, що основоположними працями, які порушують проблематику формування та розвитку культури в Україні є узагальнюючі ґрунтовні праці С. Безклубенка, В. Нартова, М. Поповича та ін. Охоплюючи питання теорії та історії, специфіки культурних процесів в Україні у той чи інший період, роботи цих учених певною мірою висвітлюють і ситуацію на Донеччині.

Вирішальне значення для формування уявлень про культуру Донеччини до недавна мали дослідження, проведені ще у радянський час. Їх авторами є, зокрема, О. Курдюмова, П. Лаврів, З. Лихолобова, Г. Ляшенко, С. Потолов, Г. Пономаренко, А. Торба, М. Хорошайлов, Л. Шевченко та ін. Частина існуючих наукових праць зорієнтована на краєзнавчий аспект, інші – акцентують питання культурних змін, які зазнав донецький регіон у період незалежності. Нині істотного значення набувають праці Г. Дадамяна, Ф. Заставного, Ю. Перова, В. Стасевича, О. Уледова, Ю. Фохт-Бабушкіна. Наявні дослідження дають змогу здійснити порівняльно-аналітичні студії, визначити динаміку та еволюцію змін. Водночас вони свідчать про потребу в актуалізації нових даних та відповідних розробок у цій ділянці науки.

Нові підходи до вивчення трансрегіональних соціокультурних процесів Донеччини демонструють дослідження І. Кононова та Г. Куроакі, у яких етапно висвітлені фактори формування регіонального менталітету, що, у свою чергу, вплинуло і на становлення специфічного образу музичного мистецтва Донбасу.

Питання національних громад у багатоетнічному Донецькому регіоні, зокрема специфіка їхніх культурних запитів та інтересів, висвітлені у роботах Р. Зелінського та С. Кузнецової. Культурологічний аналіз віри і духовності основних груп населення Донбасу висвітлений у працях І. Козловського.

Питання регіональної культури розкриті у наукових розвідках С. Андросової, М. Антоненка, Т. Анпілогової, І. Богінської, М. Герасимової, В. Курило, Н. Малярчук, А. Маргулова, І. Мартинчук, А. Михненка, О. Обидьонової, В. Подова,

Ю. Стуканової, О. Стяжкіної, О. Сучкової, С. Татаринова та Н. Тутової, А. Фесенка.

Фольклорні традиції краю висвітлюються у працях Н. Бабич, Н. Мезіної, Т. Сабельникової, С. Татарінова, П. Тимофєєва, А. Шевченко та ін. Окремо варто виділити працю Т. Кірєєвої, у якій розглянуто характерні властивості музичної культури Донбасу в певні історичні періоди. Роль видатних діячів у розвитку культури регіону висвітлюють О. Бугайов і В. Терещенко.

Події музично-театрального життя, в тому числі професійних мистецьких закладів, наприклад Донецької державної музичної академії, Донецького оперного театру, Донецького музично-драматичного театру, Донецької обласної філармонії розкривають у своїх роботах В. Воєводін, В. Гуль, О. Цимбал.

Культурно-мистецькі процеси Донецького краю розглянуті в дослідженнях Г. Агаркової, І. Коновалової, Т. Кривицької, О. Кулик, О. Шаповалової, О. Якимчук, Л. Яруцького. Наукова інтерпретація подій культурно-мистецького життя краю та відтворення онтології регіональної музичної культури, запропоновані цими дослідниками, дає уявлення про особливості розвитку регіону. Враховуючи той факт, що в останній третині XX ст. музична культура Донецького регіону як складова культури вже сформувалася у певну систему та набула професіоналізації на всіх її структурних рівнях, такий аспект дає змогу визначити рівень розвитку сучасного музичного мистецтва краю в цілому.

У сучасному науковому культурологічному ракурсі істотного змісту набувають також аспекти вивчення мистецтва як складової соціокультурних процесів. Розгортання запропонованого дослідження у такому напрямку на тлі вивчення історії, народознавства, етнографії, історичної географії, краєзнавства, із заглибленням у проблеми етнологічного характеру, етнокультури та етномузикознавства, дозволяє розглянути питання музичного мистецтва Донбасу значно повніше.

Джерельною базою дослідження є матеріали Державних архівів Донецької і Луганської областей, Центрального державного історичного архіву (м. Київ), поточні державні документи, матеріали історико-краєзнавчих досліджень.

Основою джерельної бази дослідження є численна кількість архівних матеріалів, переважну більшість яких становлять документи Державного архіву Донецької області (ДАДО) і Державного архіву Луганської області (ДАЛО). Серед них офіційні державні документи, що становили законодавчу базу і визначали головні напрямки діяльності місцевих органів у розбудові музичної культури Донеччини, документи і матеріали різноманітних громадських об'єднань та організацій; документи поточного діловодства місцевих органів влади, творчих і професійних спілок – звіти, доповіді, протоколи засідань, стенограми, листування, довідки та ін.

До дослідження залучено періодичну пресу, зокрема газети «Всероссийская кочегарка», «Донецкая жизнь», «Молодий робітник», «Диктатура труда», «Донецкий пролетарий», «Луганская правда», «Приазовская правда», «Артёмовский рабочий», «Літературний Донбас», «Просвещение Донбасса», «Шлях освіти», журнал «Забой», часописи «Донеччина», «Первая линия», «Донбасс», «Жизнь», «Вечерний Донецк», «Донецкие новости», «Донбасс-неделя», «Город», «Акцент Украины», «Стахановец», «Негоциант», «Донецкий кряж» та ін.

Джерелом вивчення музичного мистецтва Донеччини є твори провідних композиторів Донеччини О. Некрасова, Є. Петриченка, О. Рудянського, О. Скрипника, М. Шуха, концертні програми обласної філармонії, фестивалів «Театральний Донбас» (1992–2011), «Золотий ключик» (1997–2009), «Гран-Па» (2004–2012), вистав Донецького національного академічного театру опери та балету ім. А. Б. Солов'яненка, мистецьких проектів «Золота корона» (1998–2011), «Зірки світового балету» (1994–2012) та різноманітні культурно-мистецькі заходи. Дослідження зразків музики донецьких композиторів дозволило констатувати багатозначність і динамічність сучасних художніх комплексів.

Змістовне наповнення, ідейно-стилістичне спрямування, якісні характеристики окремих творів та культурних процесів узгоджуються із доробками музикознавців, культурологів, теоретиків мистецтва, які працюють з місцевим регіональним матеріалом, а також науковців, які вивчають відповідні загальноукраїнські тенденції розвитку культури, музичного мистецтва тощо. І якщо регіональний напрям досліджень висвітлює специфічні сторони культури Донецького краю у системі локалізованих географічних координат, формує уявлення про культуру східного регіону України як своєрідну субсистему національного мистецького буття, то загальноукраїнські дослідження доводять її органічну причетність до спільних мистецьких спрямувань як невід'ємної частини загальнодержавної художньої культури.

У **підрозділі 1.2. – «Науково-теоретичні та методологічні засади дослідження музичного мистецтва Донецького краю»** – визначено понятєво-категоріальний апарат і методологію дисертації.

Відзначено, що на межі XX–XXI ст. створюється нове обличчя системи національної культури, яку характеризує зміна пріоритетів у державній політиці по відношенню до мистецтва. У зв'язку з тим, що мистецтво перестає бути лише засобом ідеологічної пропаганди, воно опановує нові виміри діяльності, зокрема ринкові.

Виходячи з ідеї процесуальності культури, яка розгортається в історичному і суспільному просторі, провідним у дисертації визначено регіональний напрям досліджень. Він дає підстави відтворити її специфіку у системі локалізованих географічних координат і скласти наукове уявлення про культуру певного регіону як своєрідну субсистему національної культури.

Як свідчать сучасні дослідження, нині в культурології важливе місце посідає регіоніка, що виступає умовою універсалізму, де універсальне виявляється через транскультурний діалог, компліментарність, різноманіття регіонального (В. Личковах). Грунтуючись на позиції, що регіоніка в етнокультурології вивчає «мультиверсум», синтез, прикордоння культур в їхньому реальному, живому стані, на рівні конкретно-унікального, культурно-історичного і геокультурного «хронотопу», акцентується думка про універсалізм та регіоніку як полярні і взаємододатні категорії цивілізаційного розвитку, етно- і культурогенезу, міжнаціональних і міжцивілізаційних відносин, які дозволяють більш глибоко окреслити предмет дослідження.

Основною тезою в роботі є визначення регіоніки як комплексу вчень про регіональні виміри людського буття. Ці виміри детерміновані на субетнічному рівні,

у межах певного краю природно-ландшафтними, економічними, соціально-історичними, культурними чинниками. Теоретичне опрацювання категорії регіональної культури та проблем регіоналізації обумовлює необхідність вивчення і систематизації (класифікації) явищ культури на тлі загальнолюдської культурологічної картини, де відбувається еволюція та взаємодія самобутніх культур, що викликає процеси культурної інтеграції, акультурації, асиміляції тощо.

Основоположною дефініцією у дисертації визначено поняття культури. Так, поняття «культура» в контексті дисертації розглядається як багаторівневе динамічне утворення, структура, складена із множини інших культур (історичних, національних, етнічних, регіональних, ін.), яка підлягає розчленуванню у часі та просторі (за І. Блаубергом) та специфічна форма соціального руху і розвитку, суть якої складається у використанні досвіду попередніх поколінь (за О. Воєводіним). Відповідно, дефініцію «національна культура» застосовано як комплекс характерних рис суспільства (матеріальних, духовних, інтелектуальних, емоційних), які відображають системи цінностей, традицій та вірувань, спосіб та основні правила людського буття, усе, що споживає, відтворює і творить нація (за М. Поповичем). Застосування системного підходу у визначенні поняття дозволяє розглянути культуру у вигляді структури, сформованої із множини інших культур, а сам системний підхід постає конкретним методом пізнання, у якому наукові знання про предмет і явище складаються із різнопланових методологічних засобів.

Застосування системного підходу та структурного методу у вивченні музичного мистецтва Донеччини здійснено згідно із загальноприйнятими і підтвердженими науковою практикою ідеями І. Блауберга, М. Кагана, В. Кузьмина, В. Личковаха, В. Садовського, Е. Юдина, у яких відображено загальноприйняті наукові світоглядні та методологічні положення.

У зв'язку з тим, що музичне мистецтво є невід'ємною складовою загального культурного життя, істотне смислове навантаження у даному дослідженні належить поняттю «художнє життя», до розробки якого з кінця 80-х рр. XX ст. долучались І. Ляшенко, Г. Стернін, О. Семашко, О. Уледов, Ю. Фохт-Бабушкін. Основні принципи використання цього терміну полягають у його тлумаченні: 1) як однієї із субсистем культури; 2) як відносно самостійної сфери людської діяльності у напряму діяльності суб'єктів художнього життя, що матеріалізуються у продуктах художньої творчості. При цьому дефінітивний аналіз співвідношення зазначеного поняття із поняттям «культурно-мистецьке життя» свідчить про їхній збіг, якщо спільною смислоутворюючою одиницею обрати мистецтво.

Визначення структури художнього життя Донеччини через категорію національного мистецтва здійснено шляхом з'ясування терміна «українське мистецтво», як прийнятої, схваленої і використаної українським народом системи художніх мистецьких зразків. Залежно від конкретного виду мистецтва, обраного творчою методою зображення дійсності і стилю, утворюються власні субсистеми, в яких у процесі становлення і розвитку певних культурних тенденцій постійно здійснюються процеси естетизації та етизації (за С. Безклубенком).

У зв'язку із виокремленням у дисертації культури Донецького краю у регіональне явище, розглянуто та проаналізовано поняття «регіон», «район», «процес регіоналізації», «регіональна музична культура», де термін *регіон*

застосовано у широкому значенні слова як територіальну одиницю зі специфічними рисами (географічними, геологічними, етнографічними, економічними), взаємозамінний із терміном «край», «область»; *район* – як територія, виділена за сукупністю взаємопов'язаних ознак або явищ; *край* – як «місцевість, область, що має певні кліматичні й природні особливості». Враховано також соціологічні підходи до зазначеної термінології, за якими регіон є історичне утворення, пов'язане з націями (за І. Кононовим).

Відповідно до регіональної специфіки дослідження, до розгляду залучено ідею щодо *процесу регіоналізації* музичної культури Донеччини, ознаками якого є системна організація музичної культури, її пропорційна розвиненість на всіх адміністративно-територіальних рівнях регіону або розвиненість деяких структурних рівнів системи музичної культури (за Т. Мартинюк). Як свідчить дослідження музичної культури Донеччини, певної цілісності і професіоналізації вона досягла лише в останній чверті XX ст. Розгалужена на професійний і непрофесійний напрями, три чверті століття вона в складних і суперечливих процесах перебувала у стані формування, підсумком чого став регіональний музичний феномен, певною мірою відмінний від інших регіонів, однак адекватний до загальнонаціонального контексту.

Серед провідних тенденцій районування нині виділяють: тенденції централізації, що полягають у тяжінні всіх культурних процесів до єдиного осередку; тенденції концентрації, що проявляються в особливій синтезуючій функції центру; тенденції розсіювання, у яких діють відцентрові (центробіжні) сили, що компенсують доцентрові (центроспрямовані) тенденції концентрації; тенденції відмежовування, локалізації, за допомогою яких в окреслених локальних осередках зберігаються певні культурні традиції; тенденції структурування, внутрішньої ієрархії, які функціонально розділяють компоненти структури на домінуючі і другорядні (Т. Мартинюк, В. Личковах).

Специфіка географічного розташування Донецького краю, що є пограничним по відношенню до Півдня Росії (Ростовська обл.), Приазов'я, Придніпров'я, спричинила інтенсивний перебіг процесів міжкультурного діалогу і підвищену динаміку інтеграційних процесів, що породили асиміляцію і своєрідний універсалізм в етнокультурних і релігійних моделях способу життя, мистецтва, освіти. Взаємне доповнення даних компонентів створює культурну специфіку регіону, адже саме на «кордонах» національних культур відбувається «зустріч» і «діалог», здійснюється загальнолюдська функція інтеграції народів, геополітичного «Заходу», «Сходу», «Півночі» і «Півдня» (М. Бахтін).

Музичне мистецтво Донбасу виступає складовою музичної культури регіону. Тому окремо розглянуто поняття «регіональна музична культура», під яким запропоновано розглядати багаторівневе структуроване утворення, що характеризує систему з кількох сторін – аксіологічної, інформативно-комунікативної, особистісно-психологічної, соціальної, що дає підстави визначити поняття музичної культури Донеччини з позицій системного підходу.

Як соціокультурна система, що складається з низки субсистем, визначено поняття «музична культура Донеччини» (як сукупності музичних цінностей, створених у краї; як діяльності зі створення, збереження, поширення, сприйняття,

використання музичних цінностей; через соціоестетичні портрети суб'єктів діяльності; через діяльність регіональних державних установ та соціальних інститутів). Наголошено на проявах регіональної специфіки музичної культури Донецького краю від останньої третини XX ст., коли вона склалася як чітка система та набула професіоналізації на всіх її структурних рівнях.

Використовуючи такі визначення, можна стверджувати, що музичне мистецтво Донецького краю відповідає уявленням про регіон як історико-культурне явище. Донеччина як культурний регіон має власні тенденції регіоналізації розвитку музичної культури, що залежить від об'єктивних чинників. На більш високому рівні районування цей регіон знаходиться в контексті еволюції південно-східного ареалу України, який, у свою чергу, розвивається в річищі загальноукраїнського культурного процесу.

У **підрозділі 1.3. – «Історичні умови формування культури Донецького краю»** – проаналізовано генезу культури регіону.

З огляду на праці Г. Агаркової, В. Заблоцького, О. Зернецької, О. Пелипенка, В. Середи, І. Яковенка, у дисертації виділено основні плани можливого розгляду культури Донеччини – міфорелігійний, історико-героїчний, трудовий, персонажний, соціокультурний, етнонаціональний, суспільно-становий. Їх наукове осмислення дозволяє створити уявлення про наукові підходи до образу регіональної культури Донецького краю.

Розгляд *міфорелігійного* аспекту вивчення культурних процесів Донеччини показує, що його визначають географічна специфіка та історія Донецького краю, де уявлення про «власну давнину» матеріалізуються у комплексі язичницьких і християнських святинь. Міфорелігійний план регіонального культурного образу Донецького краю утворюють три символи-святині – Кам'яні Могили (кайнозойська ера; нині степовий природний заповідник НАНУ поблизу с. Назарівка Донецької обл.), Савур-Могила (козацький курган XV–XVI ст. поблизу м. Сніжне, з 1967–1975 рр. меморіальний комплекс) і Святогорський монастир (заснований у V–IX ст., нині – поблизу с. Богородичне, з 1980 р. Державний історико-культурний заповідник). У післяреволюційний період міфорелігійні чинники, скоректовані відповідно до ідеологічних норм радянської влади, послідовно формували комуністичний міф про «будівників нового життя» та їхні трудові подвиги. В сучасних умовах таку традицію підтримує міфоідеологічна тема, яка втілюється у *трудовому плані*, де образ Донецького краю постає в контексті культу важкої індустрії. Міфотворчість Великої Вітчизняної війни та у повоєнний період сприяла появі міфів про легендарних захисників Донеччини від фашистської навали. Модерній міфотворчості притаманне поєднання з *історико-героїчним планом* регіональної автомоделі культури Донеччини, що репрезентують нові святкові дати – перемога на Донбасі радянської влади, створення Донецької області, визволення краю від німецько-фашистських загарбників.

З'ясовано, що на *етнонаціональну* специфіку культури Донецького краю істотно вплинули соціальні процеси кінця XVIII–XIX ст., коли населення – у більшості представників українського і російського народів, збільшилося шляхом переселення з Криму греків та вірмен, а з Європи – євреїв, німців, угорців, болгар, сербів, поляків, які з'явилися на теренах краю з початком видобування з XVII ст.

кам'яної солі. Специфікою сучасного моменту, що впливає на формування регіонального образу культури, є проживання у краї представників понад 130 націй і народностей з етнічною «розпливчатістю» і нечіткістю національних відмінностей, питомо між українцями і росіянами.

Характерні ознаки *соціокультурного* та *суспільно-станового* планів краю також походять з особливостей організації поселень, залежно від виду промислової діяльності: 1) провідне положення українських і російських робітників, які постійно перебувають у процесі культурної взаємодії; 2) успадкована робітниками селянська генеалогія та відносно мала частина донецького пролетаріату; 3) малочисельність гуманітарної інтелігенції; 4) переважання урбаністичної культури, безпосередньо пов'язаної зі становленням та розвитком великих населених пунктів. Суспільно-станове розшарування формувало та продовжує формувати специфіку культурних запитів суспільства та його культурно-мистецького життя в регіоні.

Домінуючий суспільний стан у великій мірі визначає особливості культурно-естетичних запитів та відповідних їм пропозицій населення регіону, наявність культурних традицій, функціонування різноманітних культурних інститутів і товариств тощо.

Виявлено, що суспільно-становий план доповнює *персонажний* аспект соціокультурного вивчення Донецького краю. Від початку XX ст. його репрезентують такі особи, як В. фон Графф – офіцер Лісового департаменту Росії, фундатор рукотворного лісу; М. Корф – просвітник-педагог, почесний член Женевської Академії наук; В. Шаповалов – організатор першої професійної театральної трупи на Донеччині; М. Шаповал (Сріблянський) – історик, просвітник, міністр УНР; Х. Алчевська – діячка народної освіти; представники греків Приазов'я – історик, педагог, публіцист Ф. Хартахай, маріупольський мільйонер, член піклувальної ради Маріупольської жіночої гімназії Д. Хараджаєв, купці-меценати П. Регира, І. Лікаки, член Маріупольської міської Думи Г. Псалті, ін. Це коло доповнюють дослідник Г. Седов, художник А. Куїнджі, композитори С. Прокоф'єв і М. Леонтович, поет М. Петренко, письменники В. Гаршин і М. Чернявський, співак А. Солов'яненко та ін., чиї творчі біографії дотичні до культури Донецького краю. Вони визначають вектор духовних інтересів та потреб населення, а також їх реалізацію як важливі явища регіональної культури. Персонажний план радянського періоду, де головний напрям формувався шляхом створення легенд про робітників – передовиків виробництва, доповнює новий образ робітничого класу, носіями якого на той час стали передовик-новатор шахтар О. Стаханов, бригадир першої жіночої тракторної бригади П. Ангеліна, двічі Герой Соціалістичної Праці І. Бридько, інші представники робітничого класу.

У висновках підсумовано динаміку змін у формуванні індивідуального регіонального образу культурно-мистецького життя Донеччини.

У другому розділі – «Музична культура Донеччини наприкінці XIX – у першій половині XX ст.» – проаналізовано механізми роботи системи народної освіти та визначено способи її сприяння розбудові різноманітних напрямів художньої творчості, досліджено діяльність музичних колективів та закладів.

У підрозділі 2.1. – «Формування основ регіональної музичної культури Донеччини» – досліджено роль церковно-приходських шкіл, шкіл грамотності,

чоловічих і жіночих духовних училищ, початкових народних шкіл (земських, міських, фабрично-заводських, ремісничих училищ, гімназій), діяльність яких вплинула на становлення різних напрямів музичної творчості. З'ясовано, що формування та розширення викладацького складу навчальних закладів, особливості культурного життя, специфіка видавничої справи у Донецькому краї, пов'язана із освітянськими закладами, з виникненням професійних груп діячів музики і театру, культурно-мистецькою діяльністю тощо.

Встановлено, що рух аматорських та професійних форм музичної творчості був закладений діяльністю В. Л. Шаповалова, засновника у 1878 р. першої професійної театральної трупи на Донеччині. На початок XX ст. у Маріуполі функціонував театр-цирк братів Яковенків, у якому працювала українська трупа. Кінець XIX – початок XX ст. відзначений інтенсивною гастрольною діяльністю театральних колективів, в тому числі М. Кропивницького та М. Старицького, а також труп, у яких виступали Г. Федотова, В. Мейерхольд та ін. З 1917 р. концертно-театральні заходи стають частиною передвиборчих кампаній партії. На пролетарських концертах-мітингах виконували класичні романси, народні пісні, поетичні уривки, музичні твори.

З'ясовано, що наприкінці XIX – на початку XX ст. музична культура Донеччини ще не виокремилась в самостійну галузь художньо-культурного життя краю. Вона залишалася невід'ємною складовою різноманітних синтетичних мистецьких форм: у театральних трупах та під час проведення пролетарських мітингів обов'язково включалися виступи музикантів. Одними з перших суто музичних заходів на теренах Донбасу були гастролі окремих музикантів-виконавців та гра духових оркестрів у парках міст.

У підрозділі 2.2. – «Перші аматорські та професійні форми музичної діяльності на Донеччині» – проаналізовано форми музичної культури у 20–30-х рр. XX ст. Як свідчить аналіз джерел, особливості організаційного становлення професійних форм музичної діяльності Донеччини були спричинені соціокультурними процесами цього часу.

Культурно-мистецьке життя Донеччини періоду 1920–30-х рр. визначали не лише регіональні, а й загальнодержавні парадигми радянської влади, яка за основу формування культури обрала класовий принцип із пролеткультовським спрямуванням. Ідейною домінантою, на яку спиралась канонізована радянська модель краю, став образ «краю-ударника», що є першим не лише у праці, а й у всіх сферах життя. Знаковими центрами нової культури регіону стали пов'язані з «трудовими подвигами» шахта «Центральне-Ірміне» у Кадіївці (батьківщина стаханівського руху), Старобешеве (місце трудового почину П. Ангеліної), шахта ім. Г. Димитрова тресту «Постишеввугілля» (об'єкт раціоналізаторства інженера І. І. Бридька), Горлівка (місто експериментів з безперервною роботою лави протягом доби інженера О. Ф. Пучнова) та ін. Концептуально розподілена на початку між двома напрямами – українізації та «боротьби двох культур» радянська ідеологія обрала провідну лінію ворожого ставлення до українізації та, водночас, селянства, за якою було заборонено демонстрацію «ідеологічно шкідливих» творів. Виконання приписів здійснювали створена державна цензура (1920 р.) та Головний

репертуарний комітет (1921 р.), які наглядали за пресою, друком, роботою Спілки пролетарських письменників та поетів Донбасу (започаткована 1923 р.).

Встановлено, що з метою утримання під постійним партійним контролем дозвілля робітничого класу було створено робітничі клуби, «червоні куточки», сільські клуби, хати-читальні, агітпункти, які мали сприяти розвитку духу самодіяльності, ініціативи, самостійності та основ пролетарської культури. У 20-х рр. продовженням діяльності агітпунктів стали постановки живої газети «Синя блуза»: спеціально підготовлені самодіяльні колективи виступали на підприємствах з інсценуваннями на політичні та соціальні теми, до яких включали літературні вставки, сатиричні сценки, інтермедії, пісні, частівки, танцювальні і хорові номера. На початку 1930-х рр. їм на зміну прийшов Театр робітничої молоді (ТРАМ) агітаційно-пропагандистського призначення, який орієнтувався на особливу «трамовську драматургію» у вигляді театралізованої дискусії на політичну, виробничу, побутову тему. Позитивним досвідом такої роботи та культури в цілому стало те, що із самодіяльності виходили митці, які поповнювали професійну сцену.

У **підрозділі 2.3. – «Організаційне становлення професійних форм музичної діяльності на Донеччині у 20–30-і рр. XX ст.»** – проаналізовано особливості музичного життя Донеччини у контексті загальних соціокультурних процесів зазначеного періоду.

Виявлено, що музичному мистецтву приділялась увага як одному із важливих напрямків ідеологічно-естетичного виховання у рамках розгортання культурно-просвітницької роботи у клубах, кожний з яких представляв розгалужену структуру з палацами культури, палацами жовтенят і піонерів, будинками колгоспника, парками культури і відпочинку, хатами-читальнями. У клубах, поряд з іншими, відкривали музичні секції, які відвідували представники «пролетарської молоді» та трудящі, хорові та музичні гуртки. У Палаці культури ім. В. І. Леніна в Луганську, заснованому у 20-і рр., у 1935 р. діяли симфонічний оркестр, китайський хор, танцювальний колектив. Наприкінці 1930-х рр. у промислових центрах Донеччини клуб або будинок культури мало кожне підприємство.

З'ясовано, що у 20-х рр. починає створюватись професійне музичне середовище для слухачів Донецького краю. Професійні театральні колективи у 20–30-і рр. представлені трупами Маріупольського драматичного театру, Донецького російського музичного театру (нині – Донецький національний академічний театр опери та балету ім. А. Б. Солов'яненка), музично-драматичного театру під керівництвом В. Василька та О. Загарова у Донецьку (тоді – Сталіно). Останній, уповноважений сприяти вихованню мешканців не лише регіону, а й трудящих інших областей. Колектив театру проводив активну гастрольну діяльність і в містах Донбасу, і за його межами – у Києві, Ленінграді, Мінську, Баку, Горькому.

Аналіз показав, що з утворенням у 1928 р. українських філармонічних товариств, обласні філармонії були створені у Донецьку та Луганську (1931 р.). До роботи філармонії входила організація гастролей та формування регіонального філармонічного колективу, до якого увійшли група лекторів, естрадна група, окремі виконавці, ансамбль пісні і танцю. Виконуючи настанови Комуністичної партії щодо підвищення культурного рівня населення, керівництво філармонії робило

головний акцент на роботу з шахтарською молоддю, а у репертуарній політиці – на твори соціально-політичного змісту.

Встановлено, що, незважаючи на жорстке планування діяльності аматорських колективів наприкінці 20-х рр. в умовах адміністративно-командної системи, посилення ідеологізації та догматизму духовного життя, з осередків художньої самодіяльності виходили у професійне життя актори, співаки, художники, поети.

Аналіз основ формування професійного музично-театрального життя Донецького краю і перших спроб створення його професійного музичного середовища засвідчив, що у формуванні образу культури краю цей відрізок часу виявився хоча й суперечливим, але досить плідним і важливим: розвинулась система загальної і професійної освіти, розширилась мережа бібліотек, були закладені основи професійної мистецької діяльності краю.

У **підрозділі 2.4. – «Музична творчість у процесі формування регіонального образу культури Донеччини у повоєнний період»** – встановлено, що у першій половині 60-х рр. XX ст. культура краю досить чітко окреслилася в регіональний автообраз. Його специфіку визначила діяльність театральних і філармонічних колективів краю, різноманітні форми художньої самодіяльності, мистецькі акції парків культури і відпочинку, музична освіта у народних університетах культури. Протягом 70-х рр. цей образ укріпився за допомогою псевдомасових і псевдодобровільних заходів – фестивалів, оглядів, конкурсів, діяльності народних університетів, отримавши рис застою та закостенілості. Головним спрямуванням такої діяльності була ідеологічна робота з пролетаріатом і селянами. Масові розважально-виховні заходи були задіяні як форма впливу на суспільну свідомість і виховання особистості. Ефективною вважали роботу у великих аматорських хорових колективах, робітничих і громадських консерваторіях, народних університетах культури, клубну роботу. Суттєве місце у виховному процесі надавалося обласним оглядам художньої самодіяльності та всенародним політично-спрямованим святам. Така діяльність відображає міфоритуальний характер радянської культури, її псевдодемократичне спрямування на створення духу змагальності, усвідомлення власної причетності до історії країни, почуття патріотизму. Постійний наголос на особливій ролі робітничого класу як авангарду радянського суспільства, його наднаціональних характеристиках, надавав тоталітарній культурі у її «донбаському варіанті» особливої яскравості.

У **підрозділі 2.5. – «Культурні процеси на теренах Донецького краю періоду 60–80-х рр. XX ст.»** – охарактеризовано специфіку формування на всіх структурних рівнях регіональної моделі культури.

З'ясовано, що поступ соціокультурних процесів краю 70-х рр. визначили декілька напрямів. Один з них заснований на ідеї перетворення усіх мистецьких колективів на знаряддя комуністичної ідеології. Це не сприяло прогресивному руху, що позначилося і на театральному, і на музичному мистецтві – від самодіяльної до професійної своєю «провінційною сутністю» (за Ю. Стукановою). Інший – пов'язаний з хрущовською «відлигою», надав можливості академічно-театральній спільноті Донбасу, як і України в цілому, повернутися до європейського контексту. Важливим наслідком «відлиги» стала поява покоління «шістдесятників» – митців, які відобразили у своїй творчості принципи непримиренності до ідеологічного

диктату та звернулись до національних духовних цінностей.

Місцями поширення зразків художньої культури загалом і зокрема – музичного мистецтва, стали державні парки відпочинку (від кінця 60-х рр.). У Донецьку, де їх було 14, проходила демонстрація нових кінофільмів, концерти симфонічних оркестрів, естрадних колективів, гуртків самодіяльності тощо. Культурний рівень, а разом з тим і світоглядні установки населення, були покликані підвищувати спеціальні заходи – народні гуляння. Приводом для них були державні свята, пам'ятні дати Донецького регіону. Програма гулянь охоплювала всі верстви населення та вікові групи.

Встановлено, що на селі основною формою роботи стали «недільні читання» у колгоспних клубах, під час яких читали лекції, переглядали документальні фільми, дивились концерти.

Аналіз соціокультурних процесів зазначеного періоду показав, що керівництвом до дії професійних та самодіяльних заходів, закладів культури Донеччини були директиви партії та уряду, зокрема постанова III Сесії Верховної Ради УРСР «Про стан і заходи з подальшого покращення культурно-освітньої роботи серед трудящих України», рішення XXII з'їзду КПРС, постанови ЦК КПРС «Про задачі партійної пропаганди в сучасних умовах», а також постанови обласної ради. Еволюційні зміни в культурному житті Донеччини мали різну амплітуду коливань, за якими конкретизовано особливості розвитку художньої та музичної культури регіону.

У **третьому розділі – «Професійні і самодіяльні форми музичного життя Донецького краю 90-х рр. XX – початку XXI ст.»** – досліджено різні аспекти музичної культури.

У **підрозділі 3.1. – «Самодіяльна музична творчість етнічних спільнот Донецького краю»** – розглянуто культурну діяльність та музичну творчість етнічних спільнот Донеччини за часів незалежності, їхній вплив на формування нового образу регіональної культури.

Визначено, що важливою характерною особливістю музичного життя Донеччини стала художня творчість національних меншин краю. Об'єднані в національно-культурні товариства, вони спрямовують зусилля на збереження та популяризацію традицій своєї культури через різноманітні заходи: дні національних культур, фестивалі, вшанування пам'ятних дат, святкування релігійних урочистостей та ін. Про розвиток таких об'єднань свідчить динаміка руху від 74 осередків у 2000 р. до 123 – у 2004 р. та 137 – у 2006 р.

Встановлено, що однією з найчисельніших (після українців та росіян) національних груп Донбасу є *грецька спільнота*, яка завжди вирізнялась соціокультурною активністю. Новий етап розвитку культури на теренах Донеччини визначила установча конференція Республіканського товариства греків України (РТГУ), якою було створено Федерацію грецьких товариств України (ФГТУ) та визначено за мету відродження національної культури. Окрім вирішення питань освіти, мови, мистецтва, під опікою ФГТУ знаходяться 21 музичний ансамбль, 25 танцювальних колективів, низка національно-культурних заходів – «Мега юрти» ім. Д. Патричі, фестиваль грецької пісні ім. Т. Каци, «Куреш», «Охі», ін.

Активним творчим життям характеризується діяльність *татарського культурного центру* краю, типовими заходами якого є організація національних свят, дні національної кухні, науково-практичні конференції з етнічних питань, виставки.

Аналіз показав, що діяльність *польської діаспори,* яка ставить за мету відродження польської культури, мови, традицій і звичаїв, координує Обласне товариство польської культури Донбасу, яке входить до Федерації польських організацій України. Товариство випускає програму на обласному радіо, створило цикл програм на телебаченні, видає газету синхронно польською та українською мовами (з жовтня 2000 р.). Музичні заходи ТПКД характеризує співпраця з провідними музикантами регіону, викладачами Донецької державної музичної академії ім. С. С. Прокоф'єва, участь яких у роботі самодіяльних вокальних колективів, зокрема у підготовці груп «Веснянка», «Вірні друзі», «Мрія», зробила їх лауреатами багатьох конкурсів та фестивалів.

З'ясовано, що збереження національної ідентичності та релігійних традицій – одне з головних завдань сучасної *єврейської громади* Донбасу. Лише у Донецьку активно працюють Єврейський общинний центр, культурно-освітній центр «Алеф», клуб єврейської інтелігенції, видається газета. Їх діяльність представлена низкою культурних програм, які охоплюють широке коло релігійно-звичаєвого та освітньо-розвиваючого спрямування, у тому числі музичного.

Суттєву роль у розвитку національних культур Донецького краю відіграють також *німецька громада,* координатором якої виступає Донецьке обласне національно-культурне товариство німців «Відергебург», *грузинське товариство* «Руставелі», яке сприяє відродженню національної свідомості та захисту соціальних і економічних інтересів представників грузинського народу в Донбасі. Отже, взаємне доповнення етнокультурних компонентів додає низку суттєвих рис до створення сучасної культурної специфіки шахтарського регіону.

У **підрозділі 3.2. – «Становлення і розвиток професійного і непрофесійного релігійного музикування як напрямку музичної культури Донеччини»** – проаналізовано релігійне музикування як приклад поєднання професійних і непрофесійних напрямів розвитку музичного мистецтва краю.

Встановлено, що унікальність Донеччини як конфесійного регіону полягає у тому, що на цих теренах мешкають православні, католики, баптисти, євангельські християни, мусульмани, іудеї, представники багатьох інших конфесій; всього – 49 релігійних напрямків. Найповніше представлене православ'я (понад 500 громад), пов'язане з традиціями чернецтва, духовної освіти, меценатства. При церковних парафіях діють недільні школи, які, крім релігійного виховання, відроджують традиції церковного співу (школи при Свято-Преображенському кафедральному соборі у Донецьку, при храмі святого Ігнатія Маріупольського у Маріуполі). Школами опікуються випускники першого в Україні Підрозділу духовної культури та етики при Донецькому національному університеті, макіївської школи регентів.

Православні і католицькі громади Донеччини представляють типові для їх віросповідання музичні традиції – хорового акапельного співу й органного музикування, яку підтримують церковні та світські хори на щорічних оглядах, концертах, фестивалях «Отверзи уста моя», «Хваліте ім'я Господнє», ін.

Християнські конфесії органічно поєднують професійні та самодіяльні галузі музичної творчості, що надає культурному образу Донецького краю самобутності.

У **підрозділі 3.3. – «Професіоналізація музичної освіти на теренах Донецького краю»** – здійснено аналіз музичної освіти із залученням історичних оглядів Артемівського, Донецького, Маріупольського, Дзержинського музичних училищ, Донецької музичної академії ім. С. С. Прокоф'єва.

Виявлено, що професіоналізація музичної культури Донеччини прямо пов'язана з організацією широкомасштабних академічних конкурсних заходів (Міжнародні конкурси «Молоді піаністи на батьківщині Сергія Прокоф'єва» та «Солов'їний ярмарок» ім. Анатолія Солов'яненка, Бахівські Академії та ін.), адже вимоги, поставлені перед педагогічним складом у зв'язку із підготовкою виконавців-конкурсантів, імовірних майбутніх переможців, сприяли не лише формуванню в них високих професійних якостей, а й самобутніх рис створеної у такому процесі музично-педагогічної школи. Їх проведення підтвердило роль навчальних закладів як осередків музичної культури, в результаті діяльності яких у житті краю стали відбуватися справжні мистецькі події.

З'ясовано, що резонансні заходи Донецької музичної академії – «Молоді піаністи на батьківщині Сергія Прокоф'єва», «Солов'їний ярмарок» ім. Анатолія Солов'яненка, Бахівські Академії, Всеукраїнський фестиваль народно-інструментального мистецтва «Рідні наспіви», підтримують значний громадський інтерес до музичного мистецтва і водночас підтверджують високий рівень виконавської майстерності місцевих музикантів, а також їхні організаторські можливості.

У **підрозділі 3.4. – «Діяльність Донецької обласної філармонії»** – відтворено історію мистецького закладу та охарактеризовано його вплив на музичне життя сучасної Донеччини. З'ясовано, що у процесі професіоналізації музичного мистецтва краю важливого значення набула робота філармонічних колективів та солістів, значна кількість яких стала характерним показником музичного життя краю на початку 90-х рр. XX ст. Аналіз свідчить, що проведення фестивалів – «Прокоф'євська весна», «Квітневий благовіст», «Піано-форум», які відбуваються на базі філармонії, надає можливість співпраці різним соціальним інститутам, що функціонують у регіоні – філармонії, театрам, навчальним закладам для поглиблення і розвитку культурного образу Донбасу як такому, де знайшли розвиток усі музичні жанри і напрямки.

У **підрозділі 3.5. – «Фестивалі і конкурси як важлива складова музичної культури Донеччини»** – з'ясовано, що значний вплив на культурний образ Донецького краю мають джазові та музично-театральні фестивалі «Театральний Донбас», «Золотий ключик», «Золоті голоси України», «Золота корона», мистецькі проекти Вадима Писарєва «Зірки світового балету» та «Гран-Па». Фестивалі як форма культурного життя не лише привертають широку увагу глядачів, дають можливість обміну творчими здобутками між колективами та окремими виконавцями, але й допомагають у створенні нових стратегій культурних програм, які дозволяють враховувати найсучасніші тенденції у галузі певного жанру та рівень інтересу публіки до нових мистецьких акцій.

Поширення фестивального руху як форми існування мистецтв, призвела до розгортання в Донецьку українських і міжнародних заходів, масштабність яких підтверджує культурну спроможність шахтарського міста і формує його новий культурний образ як значного мистецького центру на Сході України.

У **четвертому розділі – «Творчість донецьких композиторів у контексті розвитку музичного мистецтва Донеччини останньої третини XX – початку XXI ст.»** – розкрито особливості та специфіку творчості донецьких композиторів у наш час.

У **підрозділі 4.1. – «Діяльність Донецької організації Національної спілки композиторів України»** – проаналізовано процес створення Донецької організації НСКУ. З'ясовано, що біля витоків організації стояли А. Водовозов, С. Ратнер, В. Пономаренко, які виховали своїх наступників – донецьких композиторів та, фактично, започаткували нову сторінку у музичній історії краю. Вихованні у традиціях радянської культури та методу соцреалізму, ці митці спрямовували зусилля на втілення неоміфологічних образів, змальовуючи Донбас краєм шахтарів, звитяжної праці, робітничого братерства тощо.

Аналіз показав, що професійна музична культура Донеччини у процесі свого розвитку пройшла три стадії: 1) кінець 60-х – середина 80-х рр., 2) середина 80-х – початок 90-х рр., 3) 1991 р. – перше десятиріччя XXI ст. Особливістю кожної із стадій є входження в культурний процес представників нового покоління митців, які формували Донецьке відділення НСКУ: у 70-і рр. XX ст. – це О. Рудянський, О. Некрасов, С. Мамонов, М. Шух; у другій половині 80-х рр. – О. Скрипник; на початку 2000-х рр. – Є. Петриченко. Своєрідність сучасного етапу (третя стадія розвитку професійної музичної культури) визначає сміливість музичних експериментів, пошуки нових типів художньої комунікації, активне концертно-фестивальне життя тощо.

У **підрозділі 4.2. – «Творчість композиторів – представників першої стадії розвитку професійної музичної культури Донеччини»** – досліджено характерні риси творчості та особливості музичної естетики композиторів О. Рудянського і О. Некрасова.

З'ясовано, що найбільш відомими музичними творами О. Рудянського (нар. 1935 р., з 1993 р. – засл. діяч мистецтв України) є Концертино для віолончелі з оркестром, опери «Чумацький шлях Тараса» (2-а редакція «Шлях Тараса»), вокального циклу для голосу, флейти, альта, бандури та ударних «Озеро білих лотосів», симфонічного триптиха «Пам'яті дітей Беслана». Різножанрова музика О. Рудянського має орієнтальну спрямованість, за допомогою якої на рівні стилістики та з відтворенням особливостей східного способу мислення автор розкриває діалог національних світів. Демократична спрямованість творчості О. Рудянського базується на раціональному поєднанні традиційного та новаторського, загального та індивідуального.

Встановлено, що найвідомішими зразками творчості О. Некрасова (нар. 1946 р., з 1995 р. – засл. діяч мистецтв України) є «Карпатська» і «Гуцульська» сюїти, «Гуцульська рапсодія на теми українських народних пісень», «Гуцульське коло», хоровий цикл «Пісні з Волині», вокальний цикл «Вірші Набі Хазрі». Мистецьку постать О. Некрасова відрізняє від інших представників Донецької

спілки чітка зорієнтованість на західноукраїнський фольклор, глибинне «прочитання» та перетворення якого є, по суті, провідною творчою ідеєю композитора, хоча він не обмежується неофольклорною спрямованістю. Принципи опанування фольклору є невід'ємними складовими індивідуального стилю О. Некрасова, що проявляється у поєднанні драматургічних принципів розгортання народної і професійної музики, симфонізації народного тематизму (сюїтні цикли), пошуки його тембрального втілення тощо. Його творчість є регіональним феноменом донецької композиторської школи.

Аналіз показав, що О. Рудянський та О. Некрасов залишаються, здебільшого, на позиціях програмної музики демократичного спрямування, що дозволяє їм продовжити і розвивати музичну історіографію краю. І хоча тенденції постмодернізму у творчості композиторів, що розпочали свій шлях на першій стадії розвитку професійної музичної культури Донеччини, проявляються на поверхневому рівні (звернення до нової образності, що не суперечить сформованим в їх творчості реалістичним установкам) без декларації принципових естетичних і стилістичних ідей постмодернізму (інтерпретації східної поезії за принципами розсіяної перспективи, медитативності, калейдоскопічності, орнаментальності), обрання формотворчих засобів західноєвропейської музики як втілення ідей постмодерністського діалогу через осмислення концептуально-стилістичного взаємопроникнення культур Заходу і Сходу, свідчить про їх відповідність сучасним тенденціям.

У **підрозділі 4.3. – «Музичне мистецтво Донеччини у 90-і рр. XX – на початку XXI ст.»** – охарактеризовано особливості музичної творчості М. Шуха (нар. 1952 р., з 2001 р. – засл. діяч мистецтв України) та О. Скрипника (1955 р., з 1999 р. – засл. діяч мистецтв України).

З'ясовано, що на їх творчість суттєво вплинули зміни у суспільному житті країни, зокрема відмова від комуністичної ідеології. Простежено процеси звільнення творчої особистості від партократичних унормувань радянського режиму. Встановлено, що обравши на початкових етапах своєрідну позицію «опору» традиційному композиторському мисленню, представники цього покоління всупереч офіційним догмам обрали шлях перегляду та переформатування сталих ідейних та етико-поведінкових орієнтирів. Безпосередньо у музичному виразі така соціальна позиція втілювалася у сміливі експерименти, що в результаті повністю засвідчило їх індивідуальність й самобутність та, водночас, оригінальність «колективного обличчя» Донецької організації НСКУ.

Аналіз творів М. Шуха – циклу «Пісні Весни» на вірші давньокитайських поетів, реквієму «Lux aeterna» для читця, солістів, мішаного хору та ансамблю інструментів, концерту «І промовив я в серці своєму», хорового циклу «П'ять маленьких пасторалей», окремих хорових творів характеризує його як композитора авангардного спрямування. Слабкість традицій автентичної народної культури на Донбасі, що позначилась на помітно обмежених в музиці тенденціях фольклорного спрямування, у творчості М. Шуха отримала вихід у втіленні широкого філософсько-релігійного змісту, прагненні до новаторства, поєднанні в межах однієї композиції пластів різного стилістичного забарвлення. Філософічність та здатність композитора до символічного художнього бачення, передавати «пропущені» через

власний життєвий досвід образи світу природи у складному переплетінні необарокових та новаторських систем, християнських тем з медитативним розгортанням драматургії на основі східної традиції, утворюють еклектично-пошуковий характер музики М. Шуха як показової тенденції художньої культури сучасного Донбасу.

Встановлено, що першим вихованцем донецької композиторської школи, чия творчість здобула широке визнання за межами регіону і в оркестровій музиці, і в інших формах, є О. Скрипник. Його симфонічні твори – Перша і Друга симфонії, музика до драми Л. Андрєєва «Сава», Скерцо для камерного оркестру – типові постмодерністські «тексти», що свідчать про некласичне бачення буття, скепсис, іронію, гротескне пародіювання, активізацію креативного потенціалу гри, тяжіння до парадоксального мислення. Моделюючи власну художню реальність, композитор втілює її засобами поєднання стилів і традицій, фрагментарної розірваності викладу, сонорної, серійної і тональної технік, застосованих одночасно. Музика композитора спрямована до ідеї діалектики багатомірного, складного світу у «поліфонічності» його проявів та пошуках досконалості.

У **підрозділі 4.4. – «Творча постать Є. Петриченка як представника нового музичного мистецтва Донеччини XXI ст.»** – проаналізовано проблему нової генерації українських митців на прикладі творчої діяльності Є. Петриченка (нар. 1976 р.). Формування світогляду митців цього періоду відбувалося паралельно зі становленням української державності. Є. Петриченко розпочав самостійну творчість з настанням XXI ст. Аналіз вокального циклу «Монологи» на вірші Й. Бродського, Камерної симфонії №1, «Requiem-quartett» для флейти, скрипки, віолончелі, фортепіано та фонограми автентичної музики показав, що музика Є. Петриченка відображає сучасну загальнокультурну тенденцію до філософського узагальнення, осмислення музично-історичних стильових зв'язків, у розв'язанні проблеми взаємодії минулого і теперішнього часів, взаємовпливу професійного і народного мистецтва. Постать Є. Петриченка узагальнює соціоестетичний портрет донбаського митця нової формації з притаманним йому прагненням до поєднання науки і мистецтва, усвідомленням актуальності виховання сучасної аудиторії, потребою живого спілкування зі слухачами та колегами, готовністю до всебічного самовдосконалення.

Аналіз творчості провідних композиторів Донеччини показав, що від свого заснування до початку XXI ст. донецька композиторська школа пройшла плідний шлях формування власного регіонального образу і отримала визнання сучасників. Творчість композиторів трьох поколінь демонструє не лише три етапи в історії Донецького осередку НСКУ, але й три шляхи можливого входження в український постмодерністський музичний простір. Творчі досягнення композиторів Донеччини в жанрах опери, балету, мюзикла, симфонії, інструментального концерту, хорової, камерно-вокальної, камерно-інструментальної музики та ін. свідчить про їх універсальні можливості, тяжіння до концептуалізму, полістилізму і поліжанровості.

Характерними рисами композиторської школи Донбасу є тяжіння до національного через неофольклорні елементи (О. Некрасов), до радикального експерименту із залученням новітніх композиторських технік, надолуження і подолання відставання регіональної культури від національної та української – від

західноєвропейської (у М. Шуха – через використання жанрів духовної музики різних християнських конфесій, у О. Скрипника – через опанування досягнень музичного авангардизму); етичний вимір, утілений музично-просвітницьким активом композиторів Донбасу (цілеспрямоване виховання нового слухача), поєднання авангарду і традиції (переважно у поколінь, вихованих у дусі творчої свободи). Діалог Схід-Захід, іронія і гротеск, гра стилями і традиціями, фрагментарність і калейдоскопічність у розгортанні музичної думки, образи нової релігійності у поєднанні з новітніми композиторськими техніками у творчості сучасних донецьких композиторів стали не лише втіленням їх особистісних духовних пошуків, етичних спрямувань регіональної і національної художньої культури, але й віддзеркаленням моральних та естетичних запитів соціокультурної ситуації в Донбасі на межі XX–XXI ст.

У **Висновках** підсумовано й узагальнено основні положення та результати проведеного наукового дослідження:

1. Аналіз історіографії з теми дисертації засвідчив, що у вітчизняній науці вивчення культури Донбасу носить достатньо різнобічний характер, однак основними напрямами розгляду є історичний (етапи та умови формування культури Донецького краю) та етнонаціональний (роль етносів в культурному розвитку Донеччини) аспекти, у рамках яких в тій чи іншій мірі розглядаються питання соціокультурного та соціально-станового змісту. Найчастіше вони стосуються народних і професійних художніх традицій; історичних, соціальних і демографічних особливостей краю; професійної мистецької освіти; етнічної неоднорідності регіональної культури; панування у соціальній структурі Донбасу культурно-естетичних запитів робітничого класу в контексті промислового розвитку; мовної проблеми; окремих мистецьких явищ тощо. Науково-теоретичні та методологічні засади запропонованого дослідження, зорієнтовані на комплексно-системний підхід, структурний метод, принцип історизму, репрезентують культурологічно-мистецтвознавчий контент трансрегіональних процесів Донеччини в якості компонента загальної системи художньої культури України XIX – початку XXI ст.

Завдяки опрацюванню блоків письмових та мистецьких джерел з проблеми трансрегіональних соціокультурних процесів Донеччини, їх систематизовано за такими групами: 1) загальні історико-теоретичні джерела (монографії та статті); 2) фундаментальні праці фахівців-дослідників культури та теоретиків музичного мистецтва; 3) архівні матеріали (документи та публікації періодичної преси); 4) авторські праці музикознавців; 5) музичні твори. Визначена база джерел дозволяє дослідити еволюцію музичної культури Донеччини у різні історичні періоди, проаналізувати її зміни відповідно до соціокультурних зрушень, які відбувалися у регіоні та на загальнодержавному культурному рівні. Розвиток вітчизняної культури у її співвідношеннях із соціально-політичними структурами на різних історичних етапах, осмислене на сучасному рівні, постає у низці взаємопов'язаних процесів та явищ, які відобразили специфіку трансрегіональних та водночас загальнодержавних процесів у різних формах їхнього буття (фольклорній, духовній, світській, академічній, самодіяльній, ін.).

2. У процесі обґрунтування методологічних особливостей сучасного розуміння музичного мистецтва Донбасу уточнено поняття культури як багаторівневого динамічного утворення, структури, що підлягає розчленуванню у часі і просторі та є специфічною формою соціального руху і розвитку. Відповідно до поставлених завдань уточнено дефініцію «національна культура»; узагальнено й адаптовано до контексту дослідження поняття «художнє життя», «українське мистецтво», «регіон», «район», «процес регіоналізації», «регіональна музична культура».

Культурна ідентичність Донеччини втілилась у міфорелігійному, етнонаціональному, історико-героїчному, трудовому, соціокультурному, суспільно-становому, персонажному аспектах регіональної культури згідно існуючим регіональним традиціям, де музичному мистецтву належить роль чинної складової соціокультурної системи регіону, сформованої з декількох субсистем: а) сукупності музичних цінностей, створених і збережених на теренах краю; б) діяльності із створення, збереження, відтворення, поширення, сприйняття й використання музичних цінностей; в) суб'єктів цієї діяльності, які проживають у Донецькій області, разом з їх навичками і знаннями; г) державних установ і соціальних інститутів цієї діяльності, розташованих у регіоні.

Художні цінності Донеччини створюються відповідно до європейських взірців, однак для них притаманне національне мислення, передусім українське.

Культура регіонів дискретно співвідноситься між самими суб'єктами, однак органічно вписується у континуум загальноукраїнської культури: у діалектиці особливого (регіональне) – загального (національного) – універсального (всеєвропейське).

3. Аналіз культурних подій і фактів свідчить, що на специфіку музичного мистецтва Донеччини вплинули тенденції централізації, у результаті чого було сформовано специфічний мішаний тип етнокультури. Активізація культурно-освітньої діяльності національних меншин, в осередках яких діяли різноманітні художні колективи, а самодіяльна творчість поступово набирала рис професіоналізації, сприяли поширенню нової хвилі розвитку культурно-мистецького життя краю.

4. Встановлено, що на формування регіональної музичної культури Донеччини здійснювали вплив різноманітні соціокультурні чинники. Зокрема, важливою рисою культури Донбасу, що вплинула і на розвиток музичного мистецтва, є багатонаціональний склад населення. Етнічна строкатість регіону проявляється у різноманітних формах художньої творчості, зорієнтованих на певні етнонаціональні традиції. Аналіз сучасної діяльності грецького, татарського, польського, єврейського, німецького, білоруського, вірменського, грузинського національних товариств указує на низку їх спільних ознак, що полягають у спрямованому втіленні ідеї національно-культурного відродження, вивчення рідної мови, започаткування національних видань, створення національних фольклорних колективів тощо. Водночас, саме у Донецькому краї, завдяки його пограничному географічному становищу та традиційному толерантному співіснуванню представників різних національних спільнот, процеси міжкультурного діалогу набувають стрімкого й активного руху, інтеграційна динаміка яких породжує асиміляцію і своєрідний

універсалізм в етнокультурних моделях способу життя. Взаємне доповнення етнокультурних компонентів є базовою основою сучасної культурної специфіки шахтарського регіону.

Важливою ланкою розвитку духовної культури в Донбасі залишається діяльність представників різних вірувань та релігій, значну частину яких складають християнські конфесії. Відродження Святогорського монастиря, започаткування традицій проведення фестивалів духовної музики Донецьким Єпархіальним управлінням Української Православної церкви, зробили Донбас духовним центром Сходу України, одним із потужних культурно-релігійних осередків української держави, який демонструє можливості плідної співпраці держави і церкви, релігійних і світських установ, світських інституцій та меценатів. Розуміння національного в українській культурі, яке донедавна визначали лише народна творчість та професійна традиція, на сучасному етапі об'єктивно розглядається в динаміці «відцентрових» та «доцентрових» тенденцій.

5. Визначено, що специфіка розвитку музичної культури Донеччини кінця XIX – першої половини XX ст. закладалась у різноманітних формах соціокультурної діяльності зазначеного періоду. Загалом, упродовж XIX–XXI ст. регіональна культура Донеччини зазнала послідовного розвитку. Якісні зміни, що позначилися на розвитку музичного мистецтва краю, дають підстави виділити такі етапи: кінець XIX – 10-і рр. XX ст.; 20–30-і рр. XX ст.; 40–50-і рр. XX ст.; 60–80-і рр. XX ст.; 90-і рр. XX ст. Порівняння самих художніх надбань різних етапів свідчить, що якісні показники музичного життя Донеччини подекуди не співпадають з характером економічного розвитку регіону, а періоди піднесення культури змінювалися періодами її духовного занепаду, стагнації, «провінційності». Початок її розвитку наприкінці XIX – 10-х рр. XX ст. характеризує досить широкий освітянський рух, активізація видавничої справи та сценічної діяльності, на тлі яких музична культура Донеччини не виокремилась в самостійну галузь художньо-культурного життя краю. Першими суто музичними заходами на теренах Донбасу були гастролі окремих музикантів-виконавців та гра духових оркестрів у парках міст.

6. З'ясовано, що від початку XX ст. культура краю проходила стадії становлення на тлі розгалуження музичного соціуму на професійний і непрофесійний напрями. Важливою умовою розвитку музичної культури Донбасу з 20–30-х рр. була його професіоналізація. У повоєнний період (з першої половини 60-х рр.) культуру Донеччини визначала діяльність театральних й філармонічних колективів та художня самодіяльність, які протягом 70-х рр. залучалися у псевдомасових і псевдодобровільних заходах. Обмеженість у виборі тем та засобів, акцент на ідеологічну роботу призвели культуру 60–70-х рр. до застою. Розвиток професійного мистецтва відбувався на тлі суперечливих процесів, що полягали у поєднанні значної позитивної ролі усіх закладів культури, мистецтва й освіти у розбудові культурного життя Донеччини з постійною масованою політизацією та жорсткою комуністичною ідеологізацією, з іншої.

7. Виявлено, що специфіка культурно-мистецького життя Донеччини у 1980–90-х рр. проявлялася у подальшій професіоналізації художньої самодіяльності у клубних закладах і в осередках культури етнічних та релігійних спільнот. На останню третину XX ст. припав пік процесу професіоналізації музичний культури

Донеччини, розпочатий наприкінці 60-х рр. XX ст. Якісний рівень цього явища забезпечили досягнення трьох поколінь композиторів, чиї творчі здобутки сприяли росту музичного мистецтва відповідно до стадій її розвитку: кінець 60-х – середина 80-х рр.; середина 80-х – початок 90-х рр.; 1991 р. – перше десятиріччя XXI ст. Останній етап – 90-і рр. XX ст. – початок XXI ст. співпадає з набуттям Україною незалежності, у межах якого завершився процес формування образу регіональної культури Донбасу, досягнення нею рис структурної цілісності і професіоналізації на всіх рівнях. Крупним регіональним центром професійного музичного мистецтва Сходу України стає Донецьк, з яким нині пов'язані всі найважливіші мистецькі події краю.

8. Дослідження показало, музичне мистецтво Донеччини розвивається на перетині різноманітних форм соціокультурного життя регіону, які обіймають галузі музичної освіти, професійної філармонічної та театральної діяльності, самодіяльного виконавства, композиторської творчості, фестивального руху тощо. Особливістю сучасного регіонального образу культури Донеччини є широкий фестивальний рух як одна з актуальних форм існування мистецтв. Резонансні культурні акції, фестивалі та конкурси є творчою базою для пошуку найсучасніших стратегій реалізації і розвитку культурних програм. Регіональні, всеукраїнські та міжнародні фестивалі й конкурси – «Прокоф'євська весна», «Молоді піаністи на батьківщині Сергія Прокоф'єва», «Театральний Донбас», «Зірки світового балету», «Золотий ключик», фестиваль грецької пісні пам'яті Тамари Каци, «Солов'їний ярмарок» ім. А. Солов'яненка, «Польська осінь у Донбасі», «Співочий Собор», фестиваль слов'янської культури «Квітневий благовіст», «Піано-форум», фестиваль дитячих балетних спектаклів «Гран-Па» демонструють зростання значущості художнього життя у шахтарському регіоні. Потенціал, закладений у фестивальний рух, здатний за певних соціокультурних та економічних умов призвести до позитивних змін, зокрема формування нового типу культурного споживача, орієнтованого на вищі художні цінності.

9. Аналіз музичного мистецтва краю показав, що його професіоналізацію та регіоналізацію завершило створення Донецького осередку Спілки композиторів України, члени якого представляють нині три покоління композиторів і, відповідно, уособлюють три етапи розвитку та шляхи входження в український постмодерністський музичний простір. Дослідження їх творчості дозволяє визначити метод і стиль кожного композитора, а обрані музичні зразки – риси місцево-регіональної композиторської школи в цілому. Так, представники старшого покоління, виховані у традиціях методу соціалістичного реалізму зайняли позицію, яку ми схильні називати змістовним пристосуванням. О. Рудянський та О. Некрасов залишаються, здебільшого, на позиціях програмної музики демократичного спрямування. Тенденції постмодернізму у творчості представників старшого покоління проявляються на поверхневому рівні зверненням до нової образності, що не суперечить сформованим в їх творчості реалістичним установкам.

О. Скрипник і М. Шух зайняли позицію радикального експерименту, вивчення новітніх композиторських технік, надолуження і подолання відставання регіональної культури від національної та української – від західноєвропейської. Так, М. Шух першим серед донецьких композиторів відкриває можливості і

перспективи використання жанрів духовної музики різних християнських конфесій, а О. Скрипник демонструє майстерне опанування та індивідуальне використання усіх досягнень музичного авангардизму.

Молоде покоління донецьких композиторів в особі Є. Петриченка, повністю виховане в дусі творчої свободи, демонструє помірне поєднання авангарду і традиції, адже усі новітні техніки не були для нього забороненими, а послідовно відкривались вже у процесі фахової підготовки. Завдяки зусиллям і творчим результатам середнього покоління, нові митці набагато швидше проходять стадію опанування новими жанрами, формами, техніками, зосереджуючись на пошуках їх індивідуальної інтерпретації.

Аналіз індивідуально-авторських явищ творчої практики, стилістично-формальних музичних проявів від соціалістичного реалізму до радикального експерименту та авангарду свідчить про чинне місце музичного мистецтва Донбасу в культурному постмодерністському русі українсько-європейського кола, а його філософське осмислення – у розв'язанні проблем взаємодії минулого і теперішнього, окремого і загального.

10. Дослідження музичного мистецтва Донецького краю у контексті трансрегіональних соціокультурних процесів, його самодіяльних і професійних форм діяльності, дослідження творчості окремих представників музичного мистецтва дозволяє відтворити регіональний образ культури Донеччини як низку специфічних ознак, які перейшли у якість багатоаспектного явища. Назагал зазначена двобічна єдність проблематики актуалізує науковий аспект неподільної цілісності соціального буття та мистецтва краю, що у відповідному науковому контексті дозволяє розширити коло питань поза регіонального, специфічного, індивідуально-особливого характеру, у напрямку загального, всеукраїнського, вседержавного.

Проблемними питаннями регіональної соціокультурної політики залишаються: 1) активізація та піднесення музичного життя лише в столиці регіону; 2) руйнація системи соціальних інститутів з формування культурних потреб населення; 3) перебування робітничого класу у своєрідній культурній опозиції до культурно-мистецького життя краю за відсутності сформованих художніх смаків та фінансовій неспроможності відвідувати мистецькі заходи; протиставлення робітничого класу елітним групам виробників і споживачів культурної продукції; 4) елітарність фестивального руху (незважаючи на його зовнішню масовість), що звужує його культурно-виховний вплив на маси.

Результати дисертації «Музичне мистецтво Донбасу в трансрегіональних соціокультурних процесах кінця XIX – початку XXI ст.» не вичерпують усіх аспектів окресленої проблеми. Перспективними залишаються питання теоретизації сучасних трансформаційних процесів в культурно-мистецькому житті Донецького краю; аналізу і систематизації творчості представників інших галузей культурно-мистецького життя; поліконфесійності релігійного життя Донеччини та її впливу на культуру краю; поліетнічної виразності та самобутності культури Донецького краю.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Ущапівська О. М. Культурно-мистецьке життя Донеччини (кінець XIX – початок XXI ст.) : [монографія] / О. М. Ущапівська. – К. : ПАРАПАН, 2011. – 480 с.

Публікації у фахових наукових виданнях

2. Ущапівська О. М. Творчість Михайла Шуха у контексті музичної культури Донбасу / О. М. Ущапівська // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журн. – К. : Міленіум, 2008. – № 2. – С. 63–67.

3. Ущапівська О. М. «Озеро білих лотосів» О. Рудянського: функціонування традицій орієнталізму в творчості композитора / О. М. Ущапівська // Мистецтвознавчі записки : зб. наук. пр. – К. : Міленіум, 2008. – № 13. – С. 47–53.

4. Ущапівська О. М. Східна тематика у вокальних циклах донецьких композиторів (до проблеми постмодернізму) / О. М. Ущапівська // Музичне мистецтво : зб. наук. ст. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – Вип. 8. – С. 86–97.

5. Ущапівська О. М. Музична культура Донбасу в контексті національних традицій / О. М. Ущапівська // Культура і мистецтво у сучасному світі : наук. зап. КНУКіМ. – К. : Вид. центр «КНУКіМ», 2008. – Вип. 9. – С. 170–176.

6. Ущапівська О. М. Втілення ідей нової релігійності у творчості українських композиторів (на прикладі «REQUIEM – QUARTETT» Є. Петриченка / О. М. Ущапівська // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку : наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне : РДГУ, 2008. – Вип. 14. – С. 93–99.

7. Ущапівська О. М. Про тенденції некласичної естетики у симфонічній музиці Олексія Скрипника / О. М. Ущапівська // Культура і сучасність : альм. – К. : Міленіум, 2008. – № 2. – С. 108–113.

8. Ущапівська О. М. «Монологи» Євгена Петриченка як зразок сучасної музичної культури Донецького краю / О. М. Ущапівська // Вісник КНУКіМ : (Серія «Мистецтвознавство») : зб. наук. пр. – К. : Вид. центр «КНУКіМ», 2008. – Вип. 18. – С. 79–85.

9. Ущапівська О. М. Культурно-мистецькі процеси Донеччини в умовах соцреалізму: 40–60-ті роки XX ст. / О. М. Ущапівська // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журн. – К. : Міленіум, 2009. – № 1. – С. 81–85.

10. Ущапівська О. М. Опера Олександра Рудянського «Шлях Тараса»: нотатки про діалогічність художнього мислення / О. М. Ущапівська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка та Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського : (Серія «Мистецтвознавство»). – Тернопіль-Київ, 2009. – № 1 (20). – С. 3–8.

11. Ущапівська О. М. Культурно-мистецьке життя Донеччини у світлі соціокультурних процесів 20–30-х рр. XX століття / О. М. Ущапівська // Теоретичні та практичні питання культурології : зб. наук. ст. – Мелітополь : Вид-во «Сана», 2009. – Вип. XXVI, Ч. III. – С. 31–36.

12. Ущапівська О. М. Творчість донецьких композиторів у контексті соціокультурної ситуації сучасності / О. М. Ущапівська // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. пр. – К. : Міленіум, 2009. – Вип. XXII. – С. 257–264.

13. Ущапівська О. М. Карпатський фольклор у творчості Олександра Некрасова: взаємодія національного та індивідуального / О. М. Ущапівська // Мистецтвознавчі записки : зб. наук. пр. – К. : Міленіум, 2009. – Вип. 15. – С. 3–10.

14. Ущапівська О. М. До питання виникнення і трансформації регіонального образу культури Донецького краю / О. М. Ущапівська // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журн. – К. : Міленіум, 2009. – № 2. – С. 61–65.

15. Ущапівська О. М. Вадим Писарєв та його мистецькі проекти: нарис до соціокультурного портрету / О. М. Ущапівська // Мистецтвознавчі записки : зб. наук. пр. – К. : Міленіум, 2009. – Вип. 16. – С. 141–146.

16. Ущапівська О. М. Фестиваль «Золотий ключик»: штрихи до регіонального образу культури Донбасу / О. М. Ущапівська // Культура і сучасність : альм. – К. : Міленіум, 2009. – № 2. – С. 141–146.

17. Ущапівська О. М. Фестиваль «Театральний Донбас» у світлі організаційних проблем сучасної художньої творчості / О. М. Ущапівська // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. пр. – К. : Міленіум, 2009. – Вип. XXIII. – С. 306–315.

18. Ущапівська О. М. Театральний менеджмент Донецького обласного академічного українського музично-драматичного театру / О. М. Ущапівська // Проблеми сучасності: культура, мистецтво, педагогіка : зб. наук. пр. – Луганськ : Вид-во ЛДІКМ, 2009. – Вип. 11. – С. 268–276.

19. Ущапівська О. М. Культурне життя етнічних спільнот у контексті регіональної специфіки Донеччини / О. М. Ущапівська // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку : наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне : РДГУ, 2009. – Вип. 15. – Т. 2. – С. 173–180.

20. Ущапівська О. М. Творчість Є. Петриченка: до проблеми визначення основних параметрів стилю композитора / О. М. Ущапівська // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. пр. – К. : Міленіум, 2010. – Вип. XXIV. – С. 243–249.

21. Ущапівська О. М. Музичні фестивалі і конкурси як важлива складова культурно-мистецького життя Донецького краю / О. М. Ущапівська // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журн. – К. : Міленіум, 2010. – № 2. – С. 84–89.

22. Ущапівська О. М. Джазові фестивалі як культурний феномен Донецького краю / О. М. Ущапівська // Культура і сучасність : альм. – К. : Міленіум, 2010. – № 1. – С. 169–173.

23. Ущапівська О. М. Фестивалі Донецької обласної філармонії та їх вплив на формування сучасного регіонального культурного образу / О. М. Ущапівська // Мистецтвознавчі записки : зб. наук. пр. – К. : Міленіум, 2010. – Вип. 17. – С. 40–47.

24. Ущапівська О. М. Фестиваль «Іскорка Божа» у культурному житті Донеччини / О. М. Ущапівська // Культурологічна думка : щорічник наук. пр. – К. : Ін-т культурології НАМ України, 2011. – № 4. – С. 250–256.

25. Ущапівська О. М. Фестиваль «Золота корона» у контексті європейського культурного простору // Мистецтвознавчі записки : зб. наук. пр. – Вип. 20. – К. : Міленіум, 2011. – С. 140–144.

26. Ущапівська О. М. Фестивальні заходи на Донеччині 60–70-х років XX століття у контексті офіційної радянської ідеології / О. М. Ущапівська // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журн. – К. : Міленіум, 2011. – № 2. – С. 103–106.

Опубліковані праці апробаційного характеру

27. Ущапівська О. М. Діяльність Донецької обласної філармонії як осередка культури регіону / О. М. Ущапівська // Культура народов Причерноморья : науч. журн. – Симф. : Межвуз. центр «Крым», 2010. – № 183. – С. 136–139.

28. Ущапівська О. М. Донецькі музично-театральні фестивалі: до питання про розвиток театрального руху в регіоні / О. М. Ущапівська // Художня культура і освіта: традиції, сучасність, перспективи : зб. наук. ст. – Мелітополь : Друк. «Люкс», 2010. – Вип. 1. – С. 95–102.

29. Ущапівська О. Творча співдружність композитора і виконавців / Олена Ущапівська // Донеччина. – 2010. – 21 верес. (№ 57). – С. 3.

30. Ущапівська О. М. Методологічні засади дослідження регіоніки як наукової проблеми / О. М. Ущапівська // Культура в сучасному українському суспільстві: стан та проблеми : тези Всеукр. наук.-практ. конф., 6–7 черв. 2008 р. – К. : Вид. центр «КНУКіМ», 2008. – С. 27–28.

31. Ущапівська О. М. Творча постать Євгена Петриченка як образ митця сучасної Донеччини / О. М. Ущапівська // Видатні постаті науки, культури і освіти України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 30–31 жовт. 2008 р. – К. : ДАКККіМ, 2008. – С. 266–267.

32. Ущапівська О. М. Творчість Олександра Некрасова на тлі соціокультурного життя сучасної Донеччини / О. М. Ущапівська // Полікультуротворча діяльність – 2009 : наук. повідомлення Міжнар. наук.-практ. конф., 24–25 берез. 2009 р. – К. : ІМВ НАУ, 2009. – С. 38–39.

33. Ущапівська О. М. Серіальна техніка як складова полістилістичного симфонічного мислення О. Скрипника / О. М. Ущапівська // Австрійська музична культура на перехресті епох і традицій : матеріали Міжнар. наук.-теорет. конф., 26–27 берез. 2009 р. – Х. : Харк. держ. акад. культури, 2009. – С. 89–90.

34. Ущапівська О. М. Мистецькі проекти В. Писарєва як зразок сучасного менеджменту в галузі культури / О. М. Ущапівська // Менеджмент соціокультурної сфери: стан та перспективи розвитку : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 9–10 квіт. 2009 р. – Луганськ : Луган. держ. ін-т культури і мистецтв, 2009. – С. 42–45.

35. Ущапівська О. М. Музичний проект Михайла Шуха як втілення ідеї соборності України / О. М. Ущапівська // Культурна спадщина України : матеріали

Міжнар. наук.-практ. конф., 15–16 трав. 2009 р. – Умань : Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, 2009. – С. 248–250.

36. Ущапівська О. М. Фестивалі Донецької музичної академії ім. С. С. Прокоф'єва у контексті інтеграції культурних традицій / О. М. Ущапівська // Роль митця і традиційних інститутів мистецтва за умов всезростаючого впливу культурних індустрій : зб. матеріалів Всеукр. наук.-теорет. конф., 23–24 груд. 2009 р. – К. : Вид. центр «КНУКіМ», 2009. – Ч. 2. – С. 197–198.

37. Ущапівська О. М. Художня культура і музичне мистецтво Донбасу у руслі загальноукраїнського процесу інтеграції / О. М. Ущапівська // Розмаїття культур: неокласика і контркультура : зб. матеріалів Міжнар. семінару, 22–23 квіт. 2009 р. – Х. : Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2010. – С. 75–80.

38. Ущапівська О. М. Культурна діяльність православних і католицьких громад як приклад поєднання професійних та непрофесійних галузей музичного соціуму / О. М. Ущапівська // Межі мультикультуралізму в постсекулярному суспільстві : матеріали XXIX Міжнар. наук.-практ. конф. «Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості», 20 трав. 2011 р. – Донецьк : ІПШІ «Наука і освіта», 2011. – С. 262–264.

39. Ущапівська О. М. Постать Василя Василенка в контексті соціокультурного середовища Донеччини / О. М. Ущапівська // Потенціал культурології: формування особистості конкурентоспроможного фахівця : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф., 21–23 верес. 2011 р. – Севастополь : СевНТУ, 2011. – С. 124–126.

40. Ущапівська О. М. Регіональний образ Донбасу у контексті проблем сучасної української культури [Електронний ресурс] / О. М. Ущапівська // Наука про культуру: «Культурологія, культурознавство, культурфілософія vs Cultural Studies, culturology, humanities» : тези II Міжнар. наук. культ. конф., 28–30 жовт. 2011 р., К. – Режим доступу : http://www.pgk.npu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=category&id=34&Itemid=37&lang=uk.

41. Ущаповская Е. Н. Социокультурная практика польской диаспоры в контексте регионики Донецкого края [Электронный ресурс] / Е. Н. Ущаповская // Россия и Польша: память империй / империи памяти : тез. докл. III Междунар. конгресса, 26–28 апр. 2012 г., СПб. – Режим доступа : http://www.spbric.org/index.php?p=4.

42. Ущаповская Е. Н. О преемственности традиций русской хореографической школы в Украине (на примере деятельности Школы хореографического мастерства Вадима Писарева) / Е. Н. Ущаповская // Теоретические и практические аспекты развития современной науки : материалы IV Междунар. науч.-практ. конф., 3–4 июля 2012 г. – М. : Изд-во «Спецкнига», 2012. – С. 226–229.

43. Ущаповская Е. Н. Донецк: мифы и реальность / Е. Н. Ущаповская // Актуальные проблемы регионоведения : тез. докл. I Междунар. конф., 22–24 нояб. 2012 г. – М. : МГУ им. М. В. Ломоносова, 2012. – С. 43.

АНОТАЦІЯ

Ущапівська О. М. Музичне мистецтво Донбасу в трансрегіональних соціокультурних процесах кінця XIX – початку XXI століття. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – теорія й історія культури. – Київський національний університет культури і мистецтв, Міністерство культури України, Київ, 2013.

У дисертації вперше в українському мистецтвознавстві здійснено цілісне наукове дослідження музичного мистецтва Донеччини в контексті трансрегіональних соціокультурних процесів кінця XIX – початку XXI ст. В історичному аспекті осмислено професійні та самодіяльні галузі музичного життя краю, зокрема діяльність театральних колективів, фестивальний рух, творчість композиторів Донецького відділення Національної спілки композиторів та ін. Встановлено історичні умови формування культури Донеччини; виявлено етнонаціональну та соціально-станову специфіку краю; виявлено роль навчальних закладів і періодичних видань у створенні підґрунтя для формування регіональної музичної культури Донеччини; роль перших професійних й аматорських форм музичної діяльності на Донеччині в їх еволюційному русі та взаємодії.

На основі вивчення значного масиву архівних матеріалів, дослідження явищ сучасного музичного життя розкрито специфіку регіональних культурних трансформацій Донецького краю у загальноукраїнському контексті; проаналізовано особливості процесу професіоналізації музичної культури Донеччини та специфіку її регіоналізації; розроблено концепцію стадіальності розвитку творчості митців Донецького осередку НСКУ. Завдяки музикознавчо-стилістичному аналізу творів донецьких композиторів (О. Рудянського, О. Некрасова, М. Шуха, О. Скрипника, Є. Петриченка), проаналізовано специфіку в їхній творчості неофольклорних, авангардних і постмодерністських тенденцій та принципи втілення художнього світогляду постмодернізму.

Ключові слова: музична культура, регіоніка, культурно-мистецьке життя, регіоналізація культури, професіоналізація музичної культури, фестивальний рух Донеччини, музичний постмодернізм, полістилістика, неофольклоризм, неоромантизм, нова релігійність.

АННОТАЦИЯ

Ущаповская Е. Н. Музыкальное искусство Донбасса в трансрегиональных социокультурных процессах конца XIX – начала XXI века. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени доктора искусствоведения по специальности 26.00.01 – теория и история культуры. – Киевский национальный университет культуры и искусств, Министерство культуры Украины, Киев, 2013.

В диссертации впервые в украинском искусствоведении осуществлено целостное научное исследование музыкального искусства Донетчины в контексте трансрегиональных социокультурных процессов конца XIX – начала XXI ст.; введён в научный оборот, проанализирован и обобщён значительный массив архивных

материалов и документов; раскрыта специфика региональных культурных трансформаций Донецкого края в региональном и национальном контексте; обоснован феномен полиэтничности культурной жизни Донбасса как один из источников его регионализации; раскрыт мощный культуротворческий потенциал фестивальных и конкурсных мероприятий в формировании нового автообраза культуры Донецкого края.

На основе комплексного изучения источников раскрыты исторические условия формирования культуры Донецкого края; выявлены этнонациональные факторы культуры Донбасса; раскрыты особенности социокультурного и социально-сословного уровней развития края; выявлена роль учебных заведений и периодических изданий как основы формирования региональной музыкальной культуры Донетчины; охарактеризована роль первых профессиональных и любительских форм музыкальной деятельности в их эволюционном движении и взаимодействии.

Исследована деятельность Донецкой организации Национального союза композиторов Украины; проанализировано творчество представителей трёх поколений ДО НСКУ в контексте всеукраинских процесов национальной композиторской школы, поисков самовыражения в виде неофольклорних, авангардных и постмодернистских тенденций современной музыки; раскрыта специфика творчества представителей старшего поколения композиторов Донетчины; выявлены особенности формирования нового образа донецкого музыкального искусства на примере творчества представителей среднего поколения композиторов Донецкого края; исследована музыкальная деятельность поколения композиторов восточного региона, чей творческий путь начат в XXI ст.; раскрыты особенности воплощения неофольклорних, авангардных и постмодернистских тенденций в музыке донецких композиторов разных поколений.

В аспекте постмодернистских тенденций в творчестве представителей старшего поколения донецких композиторов, в частности О. Рудянского и О. Некрасова, выявлены уровни их освоения в виде обращения к модерной образности, нового ориентализма с заметным уклонением от использования суперновых эстетических и стилистических средств: вхождение этих авторов в современное музыкальное пространство определено как содержательное приспособление. Среднее поколение донецких композиторов охарактеризовано как реализаторов радикальных экспериментов и в области композиторских техник, и в обновлении содержания музики. У композитора М. Шуха их определяет духовная тематика вне определенной христианской конфессии, образующая так называемый христианский экуменический постмодернизм; переплетение образных сфер от духовной тематики до необароковой содержательности, восточной медитации, образов природы, что составляет типичную для национального варианта постмодернизма демонстрацию этико-философских измерений национальной музыки. На примере симфонических произведений А. Скрипника прослежено стремление постмодернистской культуры к всеобъемлющему отражению бытия, где средствами воплощения постмодернистских замыслов становятся новейшие композиционные и технические приёмы. Умеренное сочетание достижений музыкального авангарда и традиций – как характерные черты творчества

представителя младшего поколения донецких композиторов Е. Петриченко, отражает общекультурную постмодернистскую тенденцию к философскому обобщению и осмыслению музыкально-исторических стилевых связей, к решению проблемы взаимодействия прошлого и настоящего времён, взаимовлияния профессионального и народного искусства.

Исследование музыкальной культуры Донбаса на фоне важных процессов становления украинской государственности представлено как комплексно-аналитическое решение проблемы культурно-художественной жизни восточного региона Украины, объективно оценённой в исторической ретроспективе его художественно-эстетических достижений от конца XIX – до начала XXI ст.

Ключевые слова: музыкальная культура, регионика, культурно-художественная жизнь, регионализация культуры, профессионализация музыкальной культуры, фестивальное движение Донетчины, музыкальный постмодернизм, полистилистика, неофольклоризм, неоромантизм, новая религиозность.

SUMMARY

Ushchapivska O. Music Art Donbass transregional cultural processes of the late XIX – early XXI century. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Arts, specialty 26.00.01 – Theory and History of Culture. – Kyiv National University of Culture and Arts, Ministry of Culture of Ukraine, Kyiv, 2013.

For the first time in Ukrainian art by holistic scientific study of music Donetsk in the context of trans-regional cultural processes of the late XIX – early XXI century. The historical aspect of meaningful professional and amateur field of musical life in the region, including activities theaters, festival movement, the composer Donetsk branch of the National Composers' Union and others. Historical conditions established a culture of Donetsk; found ethno-national and socio-Class specific region; revealed the role of educational institutions and periodicals to create the basis for the formation of the Donetsk regional musical cultures; the role of the first professional and amateur musical forms of the Donetsk region in their evolutionary movement and interaction.

On the basis of a substantial array of archival materials, the study of phenomena of contemporary musical life revealed specific regional cultural transformations of the Donetsk region in the all context, the peculiarities of the process of professionalization of musical culture Donetsk and specificity of its regionalization, the concept stadial development of creative artists Donetsk branch NSKU. Thanks musicological and stylistic analysis of the works of composers from Donetsk (O. Rudyanskoho, O. Nekrasova, M. Szucha, O. Skrypnyka, E. Petrychenka), analyzed the specifics of their work neofolklornyh, avant-garde and postmodern trends and implement the principles of artistic philosophy of postmodernism.

Key words: musical culture, rehionika, cultural and artistic life, regionalization of culture, professionalization of musical culture, festival movement Donetsk, musical postmodernism, polistylistyka, neofolkloryzm, neoromanticism, the new religion.